

DURVA MÉSZKŐVEK VÍZFELVÉTELI TULAJDONSÁGAI

Pápay Zita, Török Ákos

BME, Építőanyagok és Mérnökgeológia Tanszék

zita.papay@googlemail.com; torokakos@mail.bme.hu

Összefoglalás: Tanulmányunkban a durva mészkövek vízfelvételi tulajdonságait vizsgáltuk három különböző vízfelvételi kísérlettel. Az épülethomlokzatot érő csapóeső hatását köztömbön végzett pipás vízbeszívással modelleztük. A kapillaris pórusok szerepét kapillaris vízfelszívási kísérlettel modelleztük. Végül meghatároztuk próbatestek vízfelvételét úgy, hogy a mintákat vízbe helyezve súlyállandóságig hagytuk telítődni. A kísérletekhez négy különböző sóskúti durva mészkő típust használtunk.

Kulcs szavak: durva mészkő, porozitás, pipás vízfelvétel, kapillaris felszívás, víztelítés légköri nyomáson

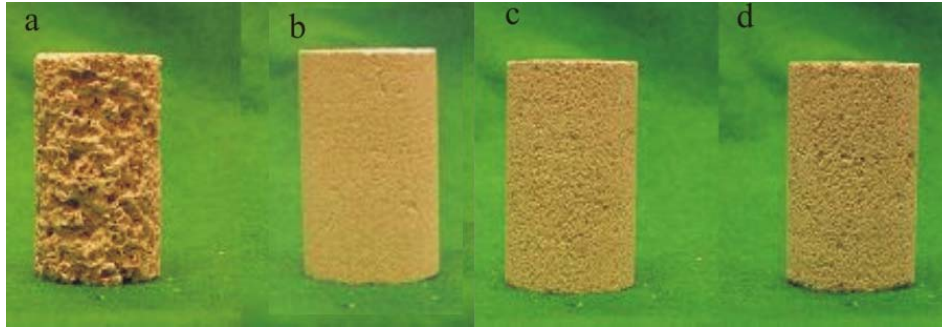
1. Bevezetés

A sóskúti durva mészkövet számos műemlékünkben megtaláljuk. Ezek a műemlékek azonban sok esetben jelentős mértékű kőzetpusztulást mutatnak, aminek egyik fő oka – a légszennyezés mellett (Kieslinger, 1949, Kertész 1988, Török 1997, 2002, 2003, Rozgonyi 2002)– a durva mészkő vízérzékenysége.

A pórusok víztelítődésével a kőzet érzékenyen reagál a fagyra, ezen kívül a csapadék oldott komponenseket és porszemcséket juttathat be a kőzet pórusrendszerébe ezáltal elősegítve a kőzet tönkremenetelét. Ahhoz, hogy értsük ezeket a folyamatokat célszerűnek látszott a durva mészkő vízfelvételi tulajdonságait tanulmányozni és összevetni azt, hogy a kapillaris vízfelszívás, a teljes víztelítés, vagy a pipás felszívás milyen mértékű víztelítést okoz. A kísérletekhez négy különböző kőzetanyagot használtunk azért, hogy megfigyelhessük a porozitás hatását a különböző vízfelvételi módzatokra. Azt is fontos megjegyezni, hogy a kőzetek és ezen belül a durva mészkövek szilárdságát jelentősen befolyásolja a víztartalmuk, amit Rozgonyi (2003), Vásárhelyi (2005) és Pápay (2006) mérései is megmutattak.

2. Vizsgált kőzetek

A vizsgált kőzetanyag miocén, ooidos durva mészkő. A sóskúti mészkőbányában négy különböző tömböt választottunk ki, azért, hogy a durva mészkő minél több kőzetváltozatának tulajdonságait vizsgáljuk: egy durvaszemű, finomszemű, és két középszemű változatot használtunk a kísérletekhez (1. ábra). A durvaszemű kőzetváltozaton szabad szemmel is nagyobb méretű bioklasztokat (kagylók, csigák) figyelhetünk meg. A két középszemű tömb szabad szemmel nehezen megkülönböztethető. Kisebb pórusokat tartalmaznak és apró mikro-ooidok alkotják szövetüket. A finomszemű változat közepesen cementált, pórusai igen kicsik.

1. ábra. A vizsgált durva mészkő típusok: (a) durvaszemű, (b) finomszemű, (c) közészemű A és (d) közészemű B változat

3. Kőzetek porozitása és vízfelvétele

A pórusrendszert alkotó pórusok mérete széles tartományok között ingadozhat a kristályokon belül található nanométeres mikropórusoktól a néhány milliméteres, centiméteres makropórusokig. A méret mellett nagyon fontos a pórusok genetikája, kialakulásuk. Leegyszerűsítve a folyamatokat alapvetően a kőzet keletkezésével egyidős (szingenetikus) és azt követően kialakuló pórusokat ismerhetünk fel. Üledékes kőzeteknél diagenetikai folyamatok több fázisát lehet megadni, amelyekhez rendszerint porozitás változás (növekedés vagy csökkenés) kapcsolódik. A magmás és metamorf kőzeteknél a porozitás változás kevésbé szembetűnő folyamat (Choquette és Pray 1970).

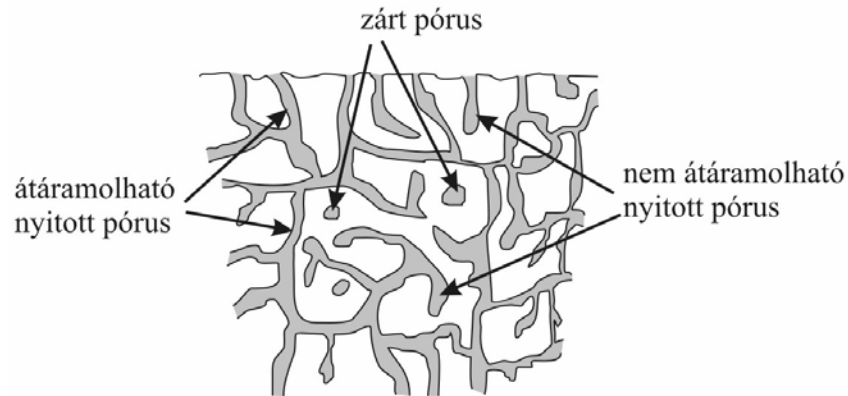
A pórusrendszer az építőkövek egyik legfontosabb jellemzője, és nagymértékben meghatározza viselkedésüket, időállóságukat. Jellemző és megadható értékei a pórustérfogat, a pórusnagyság, a pórusalak, a póruseloszlás és a pórusfelszín. Ezek ismeretében megállapítható a kőzetben a folyékony fázisok mozgása (Fitzner és Basten 1992).

A különféle módon kialakult pórusrendszerek leírására és besorolására többféle rendszerezési sémát alkalmaznak aszerint, hogy mi a vizsgálat alapja. A légáteresztő képességet (permeabilitás) vizsgálva megfigyelhetünk nyitott és zárt porozitást. Nyitott pórus, minden olyan pórustér, amely a körülvevő légkörrel kapcsolatban áll. Ezt a csoportot tovább oszthatjuk átjárható vagy közlekedő és nem átjárható porozításra. Előbbi egymással hálózatosan összekötött, átjárható csatornákból tevődik össze, utóbbit egy oldalról lezárt pórusok jellemzik. Zárt porozitás alatt a pórusok teljes mértékű elszigeteltségét értjük (2. ábra).

A pórustér további részletezése céljából a pórushálózatot alakjuk és származásuk szerint változatos, idealizált pórustípusokra oszthatjuk pl. gömb-, henger-, lemez-, ékpórus. Származás alapján Fitzner és Basten (1992) megkülönböztet rés-, oldódási- és zsugorodási pórust.

A kőzetek pórustere rendkívül változatos (méret, genetika), ezért elemzésükhöz nem elegendő egyetlen fajta eljárás. A vizsgálat direkt vagy indirekt méréssel végezhető. A közvetlen eljárás a pórustér optikai vagy elektronmikroszkópos ábrázolását és mérését

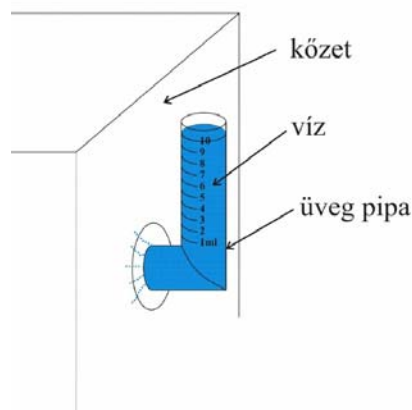
jelenti. Közvetett módszer alatt a pórustérben folyékony fázisok mozgásának (felvétel és leadás) vagy gázok pórusfelszínén való szorpciójának megfigyelését értjük. A kőzet pórusszerkezetéről akkor kapunk a valósághoz legközelebbi képet, ha kombináljuk a direkt (mikroszkópos) és az indirekt eljárásokat (Fitzner és Basten, 1992), ezért tanulmányunkban a két módszert együttesen alkalmaztuk.

2. ábra. Pórusok különböző fajtái

4. Vizsgálatok

A durva mészkő típusok optikai vizsgálatát polarizációs mikroszkóppal végeztük el. A légszáraz állapotú kőzetanyagon, a próbatestek kivágása előtt, pipás vízfelvételi kísérletet végeztünk, hogy a kőzet vízfelvételét megállapítsuk. A vizsgálat során a tömbök portalanított, simára vágott felületére gittel üveg pipát erősítettük, és a pipán található cm^3 mérőosztás segítségével megmértük 10 cm^3 víz felszívódásának idejét (3. ábra). A mérést a szedimentációval párhuzamosan és arra merőlegesen 2-2 egymással szemben lévő oldalon végeztük el. Ez a mérési módszer a durva mészkövek helyszíni vízfelvételi tulajdonságainak meghatározására is kiválóan alkalmas (Török 2004).

3. ábra. Pipás vízbeszívási kísérlet elvi ábrája

A kapillaris vízfelvételt 40 mm átmérőjű és 180 mm magasságú próbatestekkel modelleztük. A mintákat vízzel teli tálcában műanyagrácsra állítottuk, úgyhogy a víz a

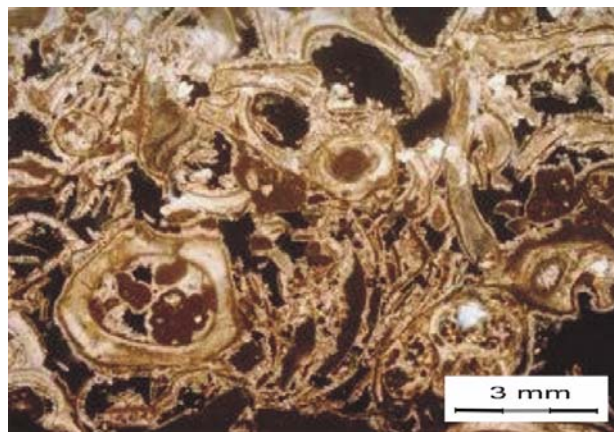
próbatest alját 0,5 cm magasságban ellepje. A kőzetbe alulról beszivárgó víz szintjének magasságát és a próbatest tömegét 15, 30, 60, majd 300 másodpercenként mértük egészen addig, amíg a vízszint a próbatest tetejét el nem érte.

Az eljárás során [MSZ18284/3-79] a kiválasztott mintákat egy vízzel teli kádba helyeztük úgy, hogy a folyadék teljesen ellepje, úgy hogy minden irányból akadálytalan vízfelvételt biztosítsunk. 40 napig telítődtek a próbatesteket, ezalatt az első tíz percen percenként, majd 10 percenként ill. óránként, később 1, 4, 5, 8, 12, 18 és 40 nap elteltével mértük a minták tömegét. A víztelítés eredményei alapján meghatároztuk a kőzetanyag porozitását. A számításakor feltételeztük, hogy a pórusok osztérfogata azonos a kőzet alapvíztartalmának és a kőzetbe víztelítéssel behatoló folyadék térfogatának összegével.

A kísérletsorozat utolsó lépéseként a kőzetek tönkremenetelének jellemzését szabványos szilárdsági vizsgálatok alapján (MSZ 18285/1-79, MSZ 18285/2-79) állapítottam meg.

5. Eredmények értékelése

A durvaszemű változat szövetszerkezetén szabad szemmel is megállapítható- és a csiszolati kép is alátámasztja-, hogy héjtöredékek találhatók benne. Ebben a bioklasztos kőzetanyagban a szemcséket nagyon kevés és vékony kalcit mikropátos cement köti össze. Tized milliméteres és centiméteres karbonát szemcséket is megfigyelhetünk, tehát a szemcsék rosszul osztályozottak (4. ábra).

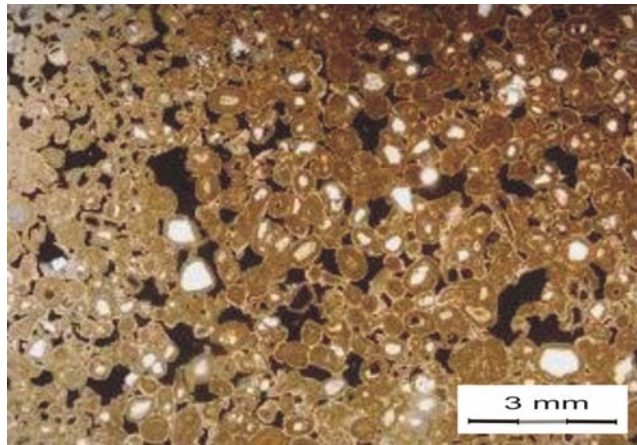

4. ábra. Durvaszemű változat csiszolati képe

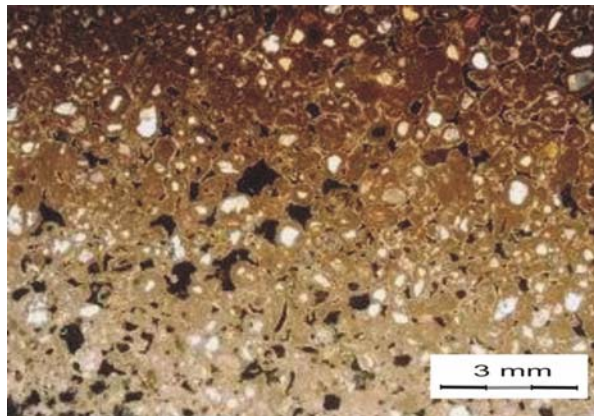
A közészemű 'A' típus felvételein kerekített karbonát szemcséket találunk (mikro-ooidos, ooidos). A kőzetanyag szemcséközi porozitást tartalmazó, vékony, mikrométeres, mikropátos cementben szegény. Mikrites alapanyag egyáltalán nem fordul elő, a szemcsék jól osztályozottak. Az ooidok magjában gyakoriak a kvarc szemcsék (5. ábra).

A közészemű 'B' szintén – hasonlóan a közészemű A – ooidos szövetű. Az ooidok magjában ennél a típusnál is megtaláljuk a kvarc szemcséket. A szemcséket azonban

csak egy nagyon vékony mikropátos cement réteg cementálja. Foltokban mikrites cement is megjelenik, amely gyengíti a kőzetanyag ezen részeinek szilárdságát (6. ábra).

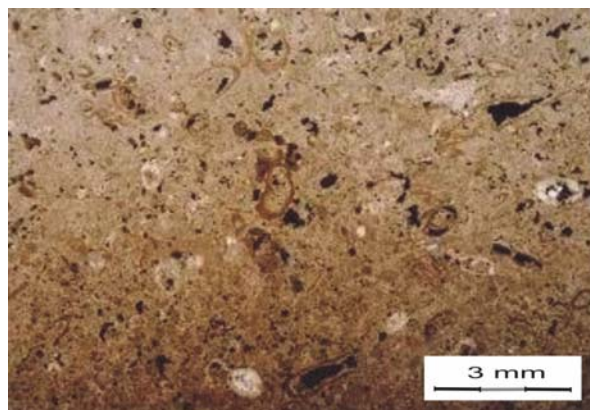

5. ábra. Középszemű A típus csiszolati képe

6. ábra. Középszemű B változat csiszolati képe

A finomszemű típus kőzetanyaga mikrites alapanyagban nagyobb héjtöredékeket és ősmaradványokat tartalmaz. Pórusrendszere szabálytalan méretű és eloszlású, a nagyon finom pórusok mellett nagyméretű pórusokat és szemcsék közötti porozitást találunk benne (7. ábra).

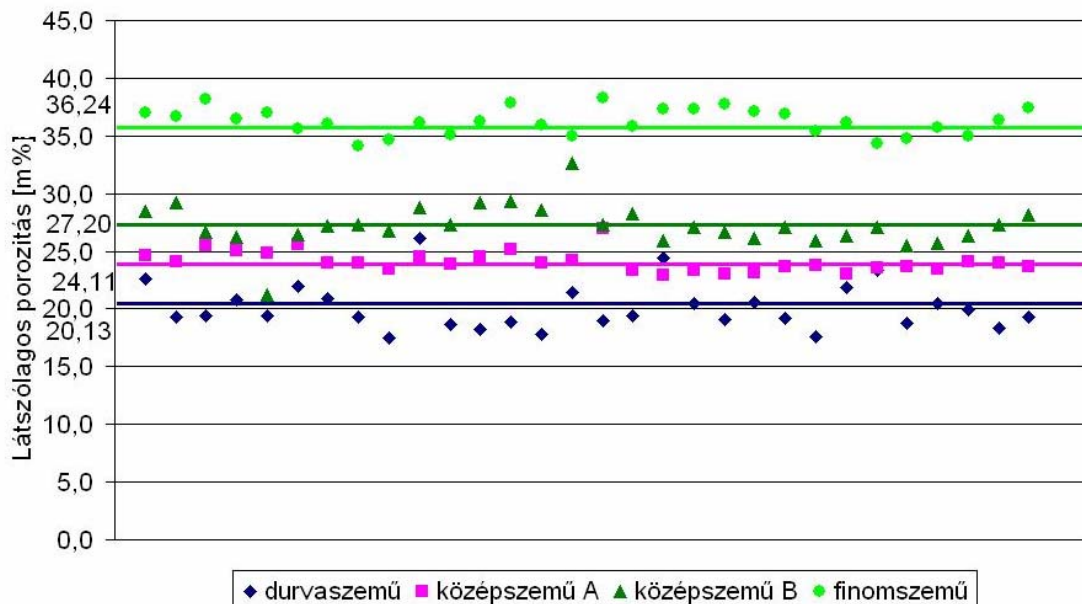

7. ábra. Finomszemű típus csiszolati képe

A csiszolati képeken a mikro- és kapilláris pórusok mellett a durvaszemű mészkő felvételénél 1 és 2mm, a középszemű 'A' típusnál 0,2 és 1,2mm, a középszemű 'B' változatnál 0,3 és 0,8mm közöttiek a pórusátmérők. A finomszemű mészkő esetén 0,05 és 0,5mm-es átmérőjű pórusok mellett helyenként nagyobb 0,7mm-es pórusok figyelhetők meg.

A különböző tömbök porozitását a szárítási kísérlet alapján meghatározott alapvíztartalom térfogata és a víztelítés V%-ban meghatározott értékének (8. ábra) összegeként határoztuk meg típusonként 30 darab próbatestre. A kapott eredményekből átlagértéket számoltunk, amit az ábrán függőleges vonallal jelöltünk. A finomszemű mészkő porozitása a legnagyobb (36,24 V%), a két középszemű tömb (24,11 V%, 27,20 V%) közel azonos, a nagy pórusokat tartalmazó durvaszemű tömb eredménye a legalacsonyabb (20,13 V%).

Sóskúti durva mészkő próbatestek látszólagos porozitás értékei

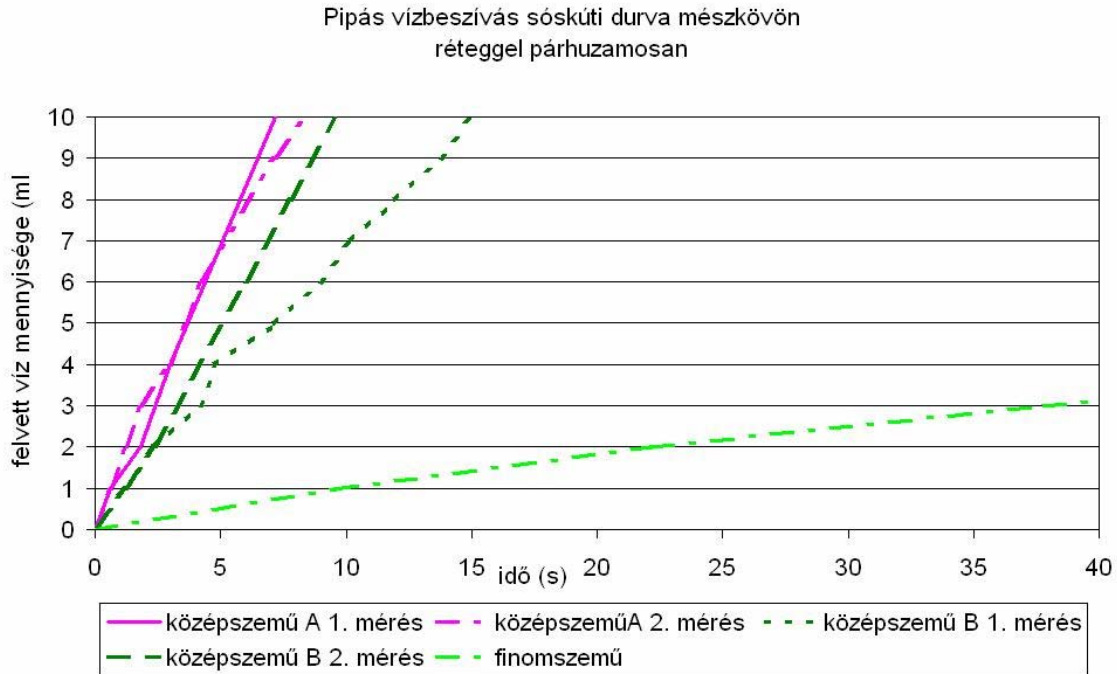

8. ábra. Négyféle sóskúti durva mészkő tömbből származó próbatestek porozitás értékei

A különböző vízfelvételei kísérletek az épületrészek átnedvesedését modellezik. A pipás vízbeszívás a csapóesőkor a homlokzaton lefolyó esővíz, a kapilláris vízfelszívás – szintén a csapóeső – valamint az elégtelen szigetelés következtében felszökő talajnedvesség hatásának vizsgálata.

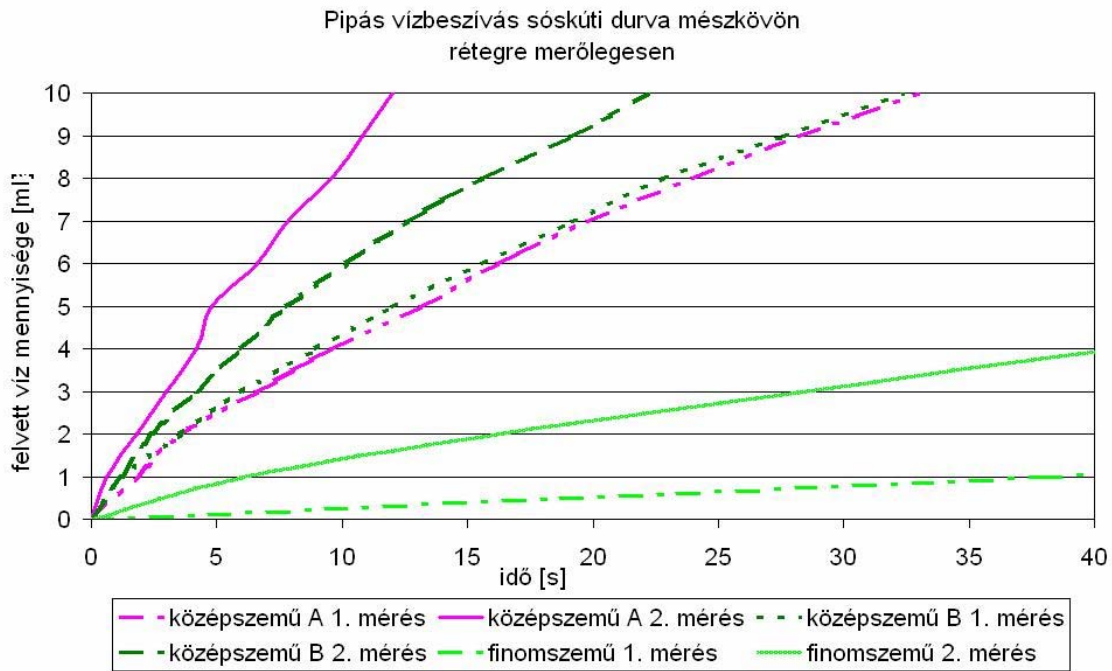
A durvaszemű tömbön nem tudtuk meghatározni a pipás vízbeszívás értékét, mert a durvaszemű tömb nagy pórusai olyan gyorsan elvezették a vizet, hogy a 10 ml-es vízmennyiség kevesebb, mint 1 másodperc alatt elfolyt. A finomszemű tömb vízfelvétele lassabban indul meg, mint a két középszemű tömbé. Ez a 9. ábrán nagyon jól megfigyelhető, mert a viselkedését szemléltető egyenes meredeksége jóval kisebb, mint a többi tömbé. A jelenség a kőzetanyagban található kicsi pórus átmérőkkel magyarázható. A két középszemű változat porozitása egymáshoz hasonló (24,11 V% és 27,20 V%), de a középszemű 'A' kőzetanyag valószínűleg több átjárható pórust

tartalmaz, mert a pipás vízfelszívás alkalmával a középszemű 'B' porozitásánál alacsonyabb pórus tartalma ellenére gyorsabban vette fel a vizet, tehát meredekebb egyenest kaptunk mért értékei alapján.

9. ábra. Pipás vízbeszívás sóskúti durva mészkövön réteggel párhuzamosan

A vízfelvétel lassabban játszódik le a rétegzésre merőlegesen (10. ábra), ami a kőzet keletkezése alatt kialakult üledékes szerkezeteknek, enyhe rétegzettségének következménye. A pipás vízbeszívás eredménye ellenére a kőzetet úgy kell beépíteni, hogy a függőleges irány a szedimentációra merőleges legyen, így a vízfelszívás szedimentációval párhuzamosan történik, de a szilárdsági tulajdonságai jóval kedvezőbbek és elkerülhető a fagy hatására szedimentációval párhuzamosan kialakuló lemezes leválás.

10. ábra. Pipás vízbeszívás sóskúti durva mészkövön réteggel merőlegesen

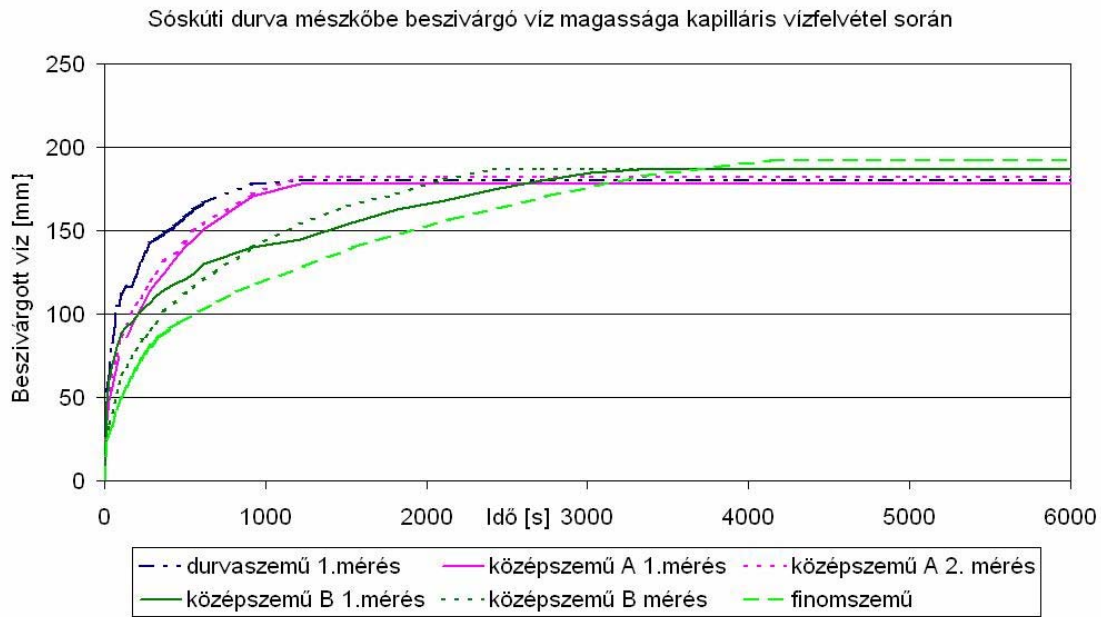
A kapilláris vízfelvétel már a durvaszemű mészkövön is mérhető volt (11. ábra). A nagy pórusokkal rendelkező, bioklasztos kőzetanyag kapilláris vízfelvétele volt a leggyorsabb. A finomszemű változat telítődése lassabban indul meg, mint a többi tömbé, de nagy és apró porozitása következtében telítődése a legkésőbb következik be (1. táblázat).

Durva mészkő típusok	Telítődés ideje [perc]	Tömegváltozás [m%]
durvaszemű	35	10,17
középszemű A	25	9,44
	20	8,65
középszemű B	55	10,34
	40	10,26
finomszemű	69	10,02

1.táblázat. Különböző típusok telítődése kapilláris vízfelvételi kísérlet során

A két középszemű tömb között kapilláris vízfelvétel során is ugyanaz a különbség figyelhető meg, mint a pipás vízbeszívásnál, hogy a középszemű 'A' típus gyorsabb, de kisebb mennyiségben szívja fel a vizet, mint a középszemű 'B'. Ez – a már említett – nagyobb mértékű átjárható porozitással, de kisebb pórustérfogattal magyarázható.

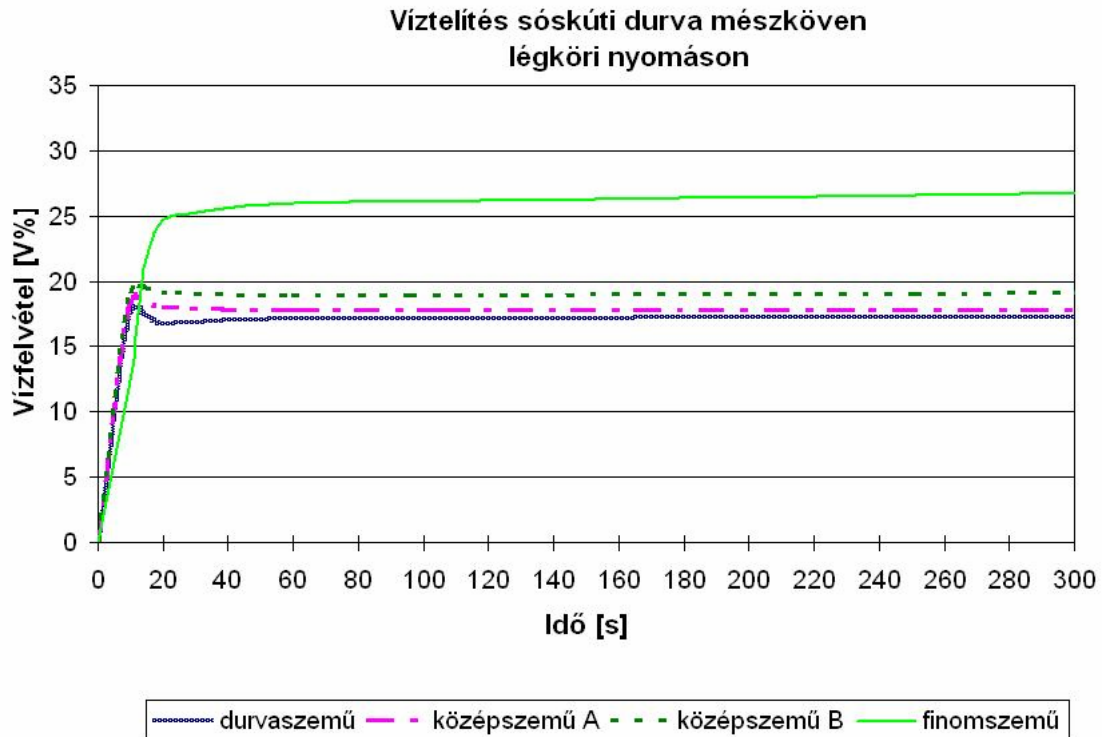
11. ábra. A mészkőbe felszökő víz magassága kapilláris vízfelvétel során

A légköri nyomáson végzett víztelítés első 5 percét mutatja a 12. ábra. Az egyenesek kezdeti meredekségének vizsgálata alapján eddigi megállapításaink igazolódnak, a finomszemű változat apró pórusainak víztelítése lassan indul meg, de hosszan elnyúlik.

A nyomószilárdsági értékeket a 2. táblázatban foglaltuk össze. Légszáraz kőzetfizikai állapotban a legnagyobb szilárdságot a közép szemű 'A' tömb (átlag 15,41 MPa) mutatta, kevesebbet az azonos szövetszerkezetű, szintén közép szemű 'B' (átlag 11,63 MPa). Ez az utóbbi foltokban gyengébb cementációjával magyarázható. A két tömb közötti nyomószilárdságbeli különbség víztelítés után mért értékeknél is megfigyelhető, de kisebb mértékben. A legnagyobb változást a finomszemű típus mutatta, szilárdsága víztelítés hatására jelentősen lecsökkent. A durvaszemű mészkő légszáraz nyomószilárdsága (átlag 2,64 MPa) jóval alacsonyabb, mint a többi változaté, de víztelítés hatására eredményeiben nem mutatkozik nagy változás.

Kőzetfizikai állapot	Nyomószilárdság [MPa]			
	Durvaszemű	Közép szemű A	Közép szemű B	Finomszemű
Légszáraz	2,64	15,41	11,63	6,29
Vízzel telített	2,06	10,75	10,07	1,73

2. táblázat. Sóskúti durva mészkő tömbök átlag nyomószilárdság értékei

12.ábra. Sós kúti durva mészkő vízfelvételének kezdeti 5 perce

A különböző közetfizikai állapotokban meghatározott átlag húzószilárdsági értékeket a 3. táblázat tartalmazza.

Közetfizikai állapot	Nyomószilárdság [MPa]			
	Durvaszemű	Közép szemű A	Közép szemű B	Finomszemű
Légszáraz	0,62	1,42	1,48	0,89
Vízzel telített	0,49	1,02	0,86	0,30

3. táblázat. Sós kúti durva mészkő tömbök átlag húzószilárdság értékei

Légszáraz állapotban – a nyomószilárdsági értékekhez hasonlóan – szintén a durvaszemű tömb eredménye (0,62 MPa) a legalacsonyabb. A finomszemű mészkő értéke valamivel nagyobb (0,89 MPa), de a vízfelvétel során szilárdsága – a vizsgált típusok közül legnagyobb mértékben – több mint felére csökkent.

6. Következtetések

A vizsgált közetanyag három szabad szemmel is jól megkülönböztethető (durvaszemű, közép szemű és finomszemű durva mészkő) típusba sorolható és ez az eltérés a szilárdsági eredményekben is megmutatkozott. A durva mészkő minden típusa érzékeny a környezeti hatásokra, amelyek elsősorban nagy vízfelvevő képességüknek köszönhetünk.

A próbatestek nyomó- és húzószilárdsága víz hatására lecsökken. A finomszemű durva mészkő a legvízérzékenyebb, a víztelítéskor ez a típus ment leghamarabb tönkre. Kísérletek alapján megállapíthatjuk, hogy a durva mészkövek szilárdsági tulajdonságaira és a mállási folyamat várható gyorsaságára elsősorban a szövetszerkezetükből következtethetünk. A három fajta vízfelvételi kísérlet (pipás, kapilláris vízfelvétel és víztelítés) jó képet adott a kőzetek porozitási jellemzőiről, így várható viselkedéséről.

A vízfelvételi vizsgálatoknak a gyakorlati alkalmazását az indokolja, hogy ezekkel a roncsolásmentes vizsgálati módszerekkel következtethetünk a kőzet jövőbeni várható viselkedésére, időállóságára. A labor vizsgálatok azt is igazolták, hogy a durva mészkőből épült műemlékeknél ill. épületeknél különös figyelmet kell fordítani arra, hogy víz ne érje a kőzetet, azaz meg kell akadályozni, hogy a durva mészkő átázzon, mert ezáltal a kőzet szilárdsága jelentősen csökken.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tarozunk Dr. Rozgonyi Nikolettának és Kárpáti Lászlónak. Hálásak vagyunk az Építőanyagok és Mérnökgeológia Tanszék Kőzetfizikai Laborjában dolgozó munkatársaknak, Emszt Gyulának, Árpás Endre Lászlónak és Kovács-S. Bélánének akik a kísérletekben segítettek. A kutatómunkát részben a DAAD német-magyar kutatási program támogatta (DAAD-MÖB 30.sz. projekt).

Hivatkozások

- Choquette, P.W és Pray, L.C. 1970. Geologic nomenclature and classification of porosity in sedimentary carbonates. Bull. Amer Ass. Petrol. Geol. 54/2, 107-250.
- Fitzner B, Basten D. 1992. Gesteinporosität – Klassifizierung, meßtechnische Erfassung und Bewertung ihrer Verwitterungsrelevanz / Kőzetek porozitása – csoportosítás, mérési módszerek és a mállási folyamatokban játszott szerepének értékelése, Ernst & Sohn GmbH. Verlag, 19-32.
- Kieslinger, A. 1949. Die Steine von Sankt Stephan. Verlag Herold, Wien, 486 p.
- Kertész P. 1988. Decay and conservation of Hungarian building stones. In: Marinos P.G. és Koukis, G.C. (szerk.) The Engineering Geology of Ancient Works, Monuments and Historical Sites. IEAG Conference Proceedings, Athens, Balkema, Rotterdam, II, 755-761.
- Pápay Z. 2006. Durva mészkőbe vágott pincék földtani környezetének és állékonyságának vizsgálata. Diplomamunka, BME Építőanyagok és Mérnökgeológiai Tanszék, 79p.
- Rozgonyi N. 2002. Durva mészkő viselkedése légköri szennyeződés hatására. Építőanyagok 54, 2, 30-37
- Rozgonyi N. 2003. Durva mészkövek időállósági tulajdonságai. In: Török, Á. (szerk.), *Mérnökgeológiai Jubileumi Konferencia*, Műegyetemi Kiadó, Budapest, 277-285.
- Török, Á. 1997. Deterioration of limestone buildings as a result of air pollution, examples from Budapest. In: Marinos, P.G., Koukis, G., Tsiambaos, G.,

- Stournaras, G. (Eds.), *Engineering Geology and the Environment, IAEG 1997 Athens*, Balkema (Rotterdam), III., 3269-3273.
- Török, Á. 2002. Oolitic limestone in polluted atmospheric environment in Budapest: weathering phenomena and alterations in physical properties. In: S. Siegesmund, Weiss, T.S., and Vollbrecht, A (eds.) *Natural Stones, Weathering Phenomena, Conservation Strategies and Case Studies*. Geological Society, London, Special Publications 205, 2002. 363-379.
- Török Á. 2003. Durva mészkőből épült műemlékek károsodása légszennyezés hatására. In: Török, Á. (szerk.), *Mérnökgeológiai Jubileumi Konferencia*, Műegyetemi Kiadó, Budapest, 287-301.
- Török Á. 2004. Műemlékek kőzeteinek anyagvizsgálata. *Anyagvizsgálók lapja*, 14.1, 3-4.
- Vásárhelyi B. 2005. Statistical Analysis of the Influence of Water Content on the Strength of the Miocene Limestone, *Rock Mech. Rock Engng.*, 38 (1), Springer-Verlag, 69–76

Vizsgálati szabványok

- MSZ 18282/4-78 Építési kőanyagok mintavétele és vizsgálati rendszere. Próbatestek és próbahalmazok előállítás és előkészítése vizsgálatra.
- MSZ18284/3-79 Építési kőanyagok tömegösszetételi vizsgálata. Víztartalmi jellemzők vizsgálata
- MSZ18285/1-79 Építési kőanyagok szilárdságvizsgálata próbatesten. Egyirányú nyomóvizsgálat
- MSZ18285/2-79 Építési kőanyagok szilárdságvizsgálata próbatesten. Közvetett húzóvizsgálat

Megjegyzés: A vizsgálatok többsége még az új EN szabványok bevezetése előtt készült.